

KONCEPT AKTIVNOG STARENJA I SMANJENJE MARGINALIZACIJE STARIJE POPULACIJE

ACTIVE AGEING CONCEPT AND DEMARGINALIZATION OF OLDER POPULATION

Ivana Domazet

Institut ekonomskih nauka, Beograd, Srbija

Milena Lazić

Beogradska bankarska akademija – Fakultet za bankarstvo, osiguranje i finansije, Beograd, Srbija

Dragan Filimonović

Institut ekonomskih nauka, Beograd, Srbija

©MESTE

JEL Category: **J14, J78**

Apstrakt

Poslednjih nekoliko decenija evidentan je trend povećanja udela osoba starijih od 60 godina na svetskom nivou, što je posledica smanjenja fertiliteta, ali i produženja očekivanog trajanja života novorođenčadi. U skladu sa tim, izvesno je da će finansijska održivost sistema socijalnog osiguranja većine zemalja sveta u narednom periodu u velikoj meri biti dovedena u pitanje. Mnoge razvijene evropske zemlje u poslednjih nekoliko decenija sprovele su reforme prvenstveno u okviru sistema penzijskog osiguranja, ali i u domenu reaktivacije starije populacije. Uzimajući u obzir da Srbija predstavlja jednu od najstarijih nacija na svetu i da se finansijski pritisci na održivost domaćeg penzijskog sistema već sada osećaju u velikoj meri, od izuzetne je važnosti sagledati mere koje su razvijene evropske zemlje preduzele u tom domenu i razmotriti mogućnosti njihove implementacije u domaćem zakonodavstvu. Pored toga, u radu je sagledan značaj implementacije i promocije koncepta aktivnog starenja, odnosno smanjenja marginalizacije starije populacije u Srbiji.

Ključne reči: koncept aktivnog starenja, modeli reaktivacije, starija populacija, finansijska održivost, penzijski sistem

Adresa autora zaduženog za korespondenciju:

Ivana Domazet

ivana.domazet@ien.bg.ac.rs

Abstract

During the last decades, the share of people older than 60 years in world population increased because of lower fertility rates and longer life expectancy of newborns. It became obvious that the sustainability of the social security system in most countries will encounter difficulties in the future due to this issue. Many developed European countries started the retirement reforms and introduced the initiatives for the reactivation of older population. Having in mind that Serbia is one of the oldest nations in the world with already questionable retirement scheme sustainability, it must analyze the worldwide implemented measures for battling this problem and assess the possibilities for their implementation in the domestic legal system. In addition to the above-mentioned, the study emphasizes the importance of implementing and promoting the concept of active aging and reducing the marginalization of the elderly population of Serbia.

Keywords: Active ageing concept, reactivation model, elder population, financial sustainability, retirement system

1 UVOD

U 21. veku društvo se suočava sa procesom demografske tranzicije. Očekivano trajanje života se, zahvaljujući razvoju savremene medicine, povećava i praćeno je istovremenim smanjenjem stope fertiliteta usled povećanja nivoa obrazovanja i promene načina života pojedinaca. Navedeno za posledicu ima starenje nacija zemalja širom sveta. Dok prošli vek možemo okarakterisati kao vek porasta svetskog stanovništva, autorke Devedžić i Stojiljković (2012) smatraju da će 21. vek predstavljati vek starenja stanovništva.

U prilog tome govore i rezultati studije Ujedinjenih nacija (United Nations, 2015). Rezultati ove studije sugerišu da je u prvoj polovini 2015. godine broj stanovnika na svetskom nivou dostigao 7,3 milijardi, što je za oko milijardu više nego pre 12 godina. Kada je u pitanju geografska distribucija stanovnika 60% svetske populacije živi u Aziji, 16% u Africi, 10% u Evropi, 9% u latinskoj Americi, dok 5% stanovnika naseljava severnu Ameriku i Okeaniju. Kina i Indija su i u 2015. godini najmnogoljudnije zemlje sveta. Pored toga, rezultati studije ukazuju da 26% svetske populacije čine pojedinci mlađi od 15 godina, dok je učešće radno sposobnog stanovništva i dalje dominantno i iznosi 62%. Procenat stanovnika starijih od 60 godina na svetskom nivou u prvoj polovini 2015. godine iznosi 12% i predstavlja najbrže rastući segment

svetske populacije. Prosečna godišnja stopa rasta ovog segmenta procenjuje se da iznosi 3,26%. Trenutno, učešće ovog dela svetske populacije najveće je u Evropi i iznosi 24%, što zemlje starog kontinenta čini najstarijom nacijom. Pored toga, predviđa se da će do 2050. godine na svim kontinentima (izuzev na afričkom) 25% ili više populacije činiti pojedinci stariji od 60 godina, što je alarmantan pokazatelj. Očekivano trajanje života novorođenčadi u periodu 2010-2015. godini iznosi 70 godina, što je povećanje za 3 godine u poređenju sa 2000-2005. godinom. Predviđa se da će očekivano trajanje života u periodu 2045-2050. iznositi čak 77 godina.

Projekcije koje se odnose na odnos broja zaposlenih radnika i broja penzionera izuzetno su nepovoljne i sa sobom povlače pitanje održivosti penzijskih sistema većine razvijenih zemalja. Predviđa se da će 7 azijskih zemalja, 24 evropske i 4 zemlje latinske Amerike u 2050. godini imati PSR rasio (*eng. Potential Support Ratio*)¹ niži od 2. U tom slučaju, evidentno je da će finansijska održivost sistema socijalnog osiguranja tih zemalja u ne tako dalekoj budućnosti biti dovedena u pitanje (Zdravković, Domazet, & Nikitović, 2012).

Kada je u pitanju Srbija, demografska slika naše zemlje izrazito je nepovoljna. Starenje populacije je proces koji u Srbiji traje već više od četiri decenije. Prema rezultatima analize popisa iz 2011. godine (Marinković, 2013), uz prosečnu

¹ PSR rasio predstavlja odnos stanovnika starosti 20-64 godine i stanovnika starijih od 65 godina

starost od 42,2 godine, indeks starenja 122 i udeo starijih od 65 godina u ukupnoj populaciji od 17,4% Srbija je u 2011. godini predstavljala jednu od najstarijih nacija sveta. Pored demografskog starenja, u našoj zemlji primetan je i proces depopulacije. Osnovne razloge depopulacije domaćeg stanovništva treba tražiti u niskom fertilitetu (primera radi, nivo fertiliteta je u 2011. godini bio za 35% niži od onog koji je potreban za prostu reprodukciju), ali i izuzetno visokim stopama smrtnosti.

U skladu sa tim, osnovni cilj ovog rada predstavlja predlaganje mera koje bi doprinele finansijskoj održivosti domaćeg penzijskog sistema u narednom srednjoročnom periodu, ali i poboljšanju položaja starije populacije u Srbiji. Pored toga, u radu je poseban akcenat stavljen na značaj implementacije koncepta aktivnog starenja i sagledavanja njegovih osnovnih dimenzija.

Rad se sastoji iz četiri celine. U prvom delu rada pružen je osvrt na postojeću literaturu koja se bavi analizom položaja starije populacije u društvu. U okviru drugog dela rada analizirana su iskustva razvijenih evropskih zemalja prvenstveno u domenu sprovođenja reformi nacionalnih penzijskih sistema, a onda i na primeru Finske sagledana primena Nacionalnog programa za poboljšanje položaja starije populacije. Treći deo odnosi se na analizu demografskog profila naše zemlje. Pored toga, u okviru ovog dela sagledani su neki od osnovnih modela uključivanja pripadnika starije populacije u ekonomske i društvene tokove života u Srbiji. Na kraju, umesto zaključka, autori su dali preporuke za implementaciju mera koje bi za cilj imale sprovođenje koncepta aktivnog starenja i reformu domaćeg penzijskog sistema.

2 PREGLED LITERATURE

Razumevanje demografskih promena za koje je gotovo izvesno da će se dogoditi u narednom periodu, kao i sagledavanje potencijalnih šansi i opasnosti koje ove promene sa sobom nose, u fokusu je pažnje kako istraživača, tako i kreatora javnih politika zemalja širom sveta. Nakon penzionisanja, mesto i uloga pojedinca u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu zajednice značajno se menjaju. Pored toga,

navedene tendencije u velikoj meri dovode u pitanje održivost savremenih penzijskih sistema koji funkcionišu po principu međugeneracijske solidarnosti. Izazov u narednom periodu predstavljaće formiranje finansijski održivog penzijskog sistema koji će u isto vreme biti i socijalno prihvatljiv (Domazet, Milivojević, & Lazić, Reforma penzijskog sistema sa aspekta intenzivnog starenja stanovništva Srbije, 2013).

Signifikantni pritisci na finansijsku održivost penzijskog sistema u Srbiji već sada se osećaju, a uzimajući u obzir projekcije budućih kretanja demografske slike, situacija u narednom periodu biće još nepovoljnija, što potvrđuju i nalazi autora Zdravkovića, Domazet i Nikitović. Naime, oni (Zdravković, Domazet, & Nikitović, 2012) su analizirali održivost javnog penzijskog sistema u Srbiji sa stanovišta očekivanih demografskih promena u periodu 2010-2060. godina. Komparativna analiza učešća penzijskih izdataka u bruto domaćem proizvodu ne ukazuje na postojanje značajnih razlika između Srbije i zemalja u regionu i Evropskoj uniji u pogledu ovog parametra, ali rastući trend finansiranja PIO fonda budžetskim sredstvima srednjoročno ugrožava održivost penzijskog sistema, imajući u vidu da se sprovođenje mera predloženih penzijskih reformi može valorizovati tek u dužem vremenskom periodu. Rezultati kvantitativne analize ukazuju da je rast penzijskih izdataka po stopi iz prethodnih nekoliko godina dugoročno neodrživ, ali da postoji fiskalni prostor za kontinuiran realni rast penzija koji srednjoročno ne ugrožava budžetski deficit, a dugoročno vodi ka smanjenju učešća penzijskih izdataka u bruto domaćem proizvodu.

U svojoj studiji Davidović (2013) ističe neophodnost posmatranja treće dobi isključivo kao životne faze, a ne njeno poistovećivanje sa bolesti i iznemoglosti. Autor ističe da starost treba posmatrati kao proces sazrevanja i da je od suštinske važnosti poboljšati kvalitet života starih osoba, odnosno što duže ih održati aktivnim i nezavisnim.

Zanimljiva je studija autorke Milošević-Radulović (2011). Autorka se u svom istraživanju bavila ispitivanjem uticaja štampanih medija na mišljenje javnog mnjenja o starijoj populaciji u Srbiji. Tom prilikom, konstatovala je da negativna

slika o starijim ljudima stvorena u medijima ima signifikantan uticaj na stavove pojedinaca prema starijoj populaciji u smeru njihove marginalizacije. Naime, selektivno izveštavanje o pripadnicima starije populacije podstiče razvoj stereotipa i predrasuda, što se negativno odražava na njihovo uključivanje u ekonomski i kulturni život zajednice.

U novijoj literaturi, koncept aktivnog starenja stanovništva sve više dobija na značaju. Sa tim u vezi, aktivno starenje tumači se kao proces optimizacije životnih uslova starih ljudi koji doprinosi postizanju boljeg kvaliteta života pojedinaca u starosti (World Health Organization, 2002). Pojam „aktivno“ u ovom kontekstu ne odnosi se samo na fizičku aktivnost, već i na kontinuiranu participaciju starih osoba u društvenom, kulturnom i ekonomskom životu zajednice. Koncept aktivnog starenja možemo posmatrati u kontekstu sledeće dve dimenzije. Naime, koncept promoviše ideju o produženju radnog staža pojedinaca, odnosno prolongiranje njihovog odlaska u penziju. Druga dimenzija koncepta odnosi se na uključivanje starije populacije u različite forme volontiranja, odnosno obezbeđenje uslova za vođenje zdravog i samostalnog života. U skladu sa tim, u izveštaju Evropske komisije (European Commission, 2012) navodi se da bi sveobuhvatna državna politika trebalo da vodi računa o sledećim ključnim stavkama:

- Uspostavljanje finansijske i zakonske regulative čiji bi cilj predstavljao destimulisanje prevremenog penzionisanja;
- Pružanje podsticaja starijoj populaciji u smeru sticanja novih znanja i veština kako bi se izbegla njihova nekompetentnost;
- Stvaranje adekvatnih uslova rada koji bi odgovarali potrebama najstarijih zaposlenih;
- Preventivno delovanje u smeru očuvanja zdravlja najstarijih članova populacije i pružanje adekvatne nege.

S tim u vezi, autor Zaidi (2008) smatra da je neophodno sprovesti reforme u okviru pet ključnih oblasti kako bi se obezbedili uslovi za kvalitetan život starije populacije. Autor smatra da je reforme neophodno sprovesti u sledećih pet oblasti:

- Penzijski sistem;
- Sistem zdravstvene zaštite;
- Politika zapošljavanja;
- Migraciona politika;
- Infrastrukturni razvoj.

U nastavku će biti sagledana iskustva odabranih razvijenih evropskih zemalja u pogledu implementacije strategija, kao i implikacija njihove primene

3 REFORME U DOMENU POBOLJŠANJA POLOŽAJA PRIPADNIKA STARIJE POPULACIJE

Proučavanje problematike aktivnog starenja stanovništva podrazumeva sagledavanje nekoliko ključnih dimenzija. Da bi se postigla optimizacija životnih uslova starije populacije, neophodno je voditi računa o ekonomskoj, društvenoj i kulturnoj dimenziji njihovog života. Kada su u pitanju ekonomska i socijalna dimenzija, akcenat nosilaca vlasti određene zemlje treba da bude stavljen na reformu penzijskog sistema i sistema zdravstvene zaštite, kao na i različite mere aktivacije starije populacije.

U nastavku je pružen osvrt na mere koje su pojedine evropske zemlje sprovele u domenu reforme nacionalnih penzijskih sistema (tačka 3.1.). U okviru tačke 3.2. analiziran je Nacionalni program koji je Republika Finska primenila u okviru mera koje su za cilj imale smanjenje finansijskog opterećenja nacionalnog penzijskog sistema, ali i poboljšanje položaja pripadnika starije populacije.

3.1 Karakteristike reformi u zemljama Evropske Unije

Zemlje članice Evropske Unije veliku pažnju posvećuju izradi nacionalnih programa i strategija koje za cilj imaju adekvatno sprovođenje neophodnih reformi u domenu produženja aktivnosti starih osoba, odnosno sprečavanja njihove dalje marginalizacije. Jasno je da se nacionalne strategije zemalja starog kontinenta i mere koje one sa sobom povlače razlikuju zbog specifičnosti kako socioloških, tako i demografskih i ostalih okolnosti. Zajedničko svima njima, međutim, jeste reforma penzijskog sistema. Problem funkcionisanja penzijskih

sistema zemalja koje funkcionišu po principu „plati kada na tebe dođe red“ (engl. pay-as-you-go system) jeste, pre svega, njihova finansijska neodrživost u uslovima povećanja broja korisnika penzijskih nadoknada, sa jedne strane, i smanjenje broja zaposlenih, sa druge strane. Izazov predstavlja kreiranje penzijskog sistema koji će u isto vreme biti i finansijski održiv i socijalno prihvatljiv.

Reforme koje se u tom smislu preduzimaju, najčešće se ne odnose na suštinske reforme penzijskih sistema, odnosno promenu njihovog načina finansiranja. Naprotiv, mere koje se sprovode uglavnom podrazumevaju promenu prethodno definisanih parametara za odlazak pojedinaca u penziju. Pa tako, nekoliko zemalja članica Unije planira da na efikasniji način uskladi starosnu granicu za penzionisanje sa očekivanim trajanjem života pojedinaca. Vlada Holandije, na primer, predlaže da se starosna granica za penzionisanje koriguje naviše za jednu godinu (sa 65 na 66 godina života) do 2020. godine. Kada je u pitanju penzijski sistem Češke, od januara 2013. godine pored parametarskih promena u okviru obaveznog prvog stuba penzijskog sistema (granica za odlazak u penziju pomerena je na 67 godina starosti i uniformna je za oba pola), reforme su sprovedene i u okviru sistema dobrovoljnog penzijskog osiguranja. Određeni broj zemalja planira da podigne starosnu granicu za odlazak u penziju, ali uz diferenciranje starosne granice za muškarce i za žene. Sa tim u vezi, povećanje starosne granice u Bugarskoj planirano je da započne 2021. godine kroz proces postepenog podizanja granice za po šest meseci na godišnjem nivou, dok se ne dostigne nivo od 63 godine za žene (2026. godina), odnosno 65 godina za muškarce (2024. godina).

Sa druge strane, pojedine zemlje članice odlučile su da sprovođenje parametarskih reformi penzijskog sistema odlože za budući period, što će za posledicu imati signifikantne pritiske na finansijsku održivost penzijskih sistema ovih zemalja. U Tabeli 1. prikazane su nove starosne granice za odlazak muškaraca i žena u penziju, odnosno rokovi za implementaciju ove parametarske reforme u odabranim evropskim zemljama.

Tabela_1. *Promena starosne granice za penzionisanje u odabranim evropskim zemljama i rok za implementaciju navedene mere*

Zemlja	Nova starosna granica za penzionisanje	Rok za implementaciju nove starosne granice
Danska	67	2022.
Nemačka	67	2029.
Irska	68	2028.
Španija	67	2026.
Francuska	67	2023.
Litvanija	65	2026.
V. Britanija	66	2020.

Izvor: (European Commission, 2012)

Evidentno je da se pravac reformi penzijskih sistema zemalja članica Evropske Unije uglavnom bazira na promeni sledeća dva parametra – pomeranje starosne granice za odlazak u penziju i ujednačavanje granica za penzionisanje za oba pola. U nastavku je ilustrovano sprovođenje reformi sa ciljem poboljšanja uslova života stanovnika Republike Finske.

3.2 Sprovođenje reformi u domenu poboljšanja kvaliteta života starije populacije na primeru Finske

Potreba za kreiranjem Nacionalnog programa za starije radnike u Finskoj javila se kao posledica ubrzanog rasta stope nezaposlenosti starosne grupe koja je obuhvatala populaciju 55 – 64 godina. Naime, sredinom 90-ih godina uspostavljen je konsenzus među donosiocima odluka oko činjenice da ljudski kapital predstavlja ključni izvor održivog razvoja, a da je iskustvo najvrednija državna imovina. Na ovim ključnim postulatima bazirana je nacionalna dugoročna strategija rasta Finske. Jedna od mera ove strategije podrazumevala je formiranje Finskog nacionalnog programa za starije radnike (engl. Finnish National Programme for Ageing Workers – FNPAW) koji je planirano da bude implementiran u periodu 1998 – 2002. godina. U okviru Nacionalnog programa, identifikovani su

osnovni problemi koje je u narednom periodu bilo neophodno rešavati. To su (The National Programme for Ageing Workers, Finland: Executive Summary, 2000):

- Problem prevremenog odlaska u penziju starijih radnika i sistem koji je podsticao prevremeno penzionisanje;
- Niska stopa zaposlenosti starijih radnika;
- Male šanse za ponovno zaposlenje starijih radnika;
- Smanjenje radne sposobnosti starijih radnika;
- Nizak stepen obrazovanja starijih radnika;
- Nedovoljna informisanost društva o nepovoljnom položaju starijih radnika;
- Predrasude i diskriminacija starijih ljudi.

Osnovni ciljevi programa bili su pružanje podsticaja za zaposlenje osoba starijih od 45 godina, kao i sprečavanje prevremenog penzionisanja kroz uvođenje programa praktičnog učenja. Ciljnu grupu koja je trebalo da bude obuhvaćena programom činili su pojedinci stariji od 45 godina, kao i ostali koji su neposredno ili posredno uticali na njihov radni status – kolege, rukovodioci, organizacije koje se bave regulativom tržišta rada, zaposleni u nacionalnim službama za zapošljavanje, predavači, zaposleni u organizacijama zdravstvene zaštite.

Nacionalni program implementiran je primenom sledeća tri instrumenta:

- Istraživanje i razvoj – sproveden je veliki broj istraživačkih projekata na bazi čijih rezultata su razvijene aktivnosti programa;
- Edukacija i obuka;
- Informisanje.

Osnovne mere koje su sprovedene odnosile su se na unapređenje radnih uslova, podsticanje ponovnog zaposlenja i razvijanje sistema penzijskog osiguranja i sistema zdravstvene zaštite u smeru podsticanja zaposlenja. Uzimajući u obzir kompleksnost programa, sledeće institucije su bile uključene u proces implementacije:

- Ministarstvo socijalne politike i zdravlja;
- Ministarstvo rada;
- Ministarstvo obrazovanja;

- Ministarstvo finansija;
- Ministarstvo trgovine i industrije;
- Organizacije u okviru tržišta rada;
- Udruženje lokalnih i regionalnih vlasti;
- Institucije socijalnog osiguranja;
- Penzijski fondovi.

Program je finansiran sredstvima iz državnog budžeta, za čiju je implementaciju izdvojeno oko 4,2 miliona evra. Novac je raspoređen institucijama koje su bile nadležne za njegovo sprovođenje. Realizacija programa planirano je da bude sprovedena od strane tri institucije - Ministarstva socijalne politike i zdravlja, Ministarstva rada i Ministarstva obrazovanja. Iako je najveću odgovornost snosilo Ministarstvo socijalne politike i zdravlja, implementacija programa trebalo je da bude sprovedena kroz međusobnu saradnju i podelu odgovornosti navedena tri resorna ministarstva. Nadzorni organ činili su predstavnici sve tri ministarstva, kao i predstavnici Ministarstva finansija, Ministarstva trgovine i industrije, organizacije koje se bave tržištem rada, kao i predstavnici ostalih organizacija koje su bile uključene u implementaciju programa.

Predstavnici Vlade su, uz saglasnost organizacija koje deluju u okviru tržišta rada, doneli odgovarajuće mere čiji je cilj bio ohrabrivanje starijih radnika da nastave da rade, umesto da se prevremeno penzionišu. Većina mera implementirana je početkom 2000. godine, a neke od mera obuhvatale su:

- Pomeranje starosne granice za prevremeno penzionisanje sa 58 na 60 godina.
- Smanjenje starosne granice za delimičnu (engl. part-time) penziju sa 58 na 56 godina, implementiranjem posebnog zakona sa ograničenim pravnim dejstvom (engl. law of a fixed duration) koji je bio na snazi do kraja 2002. godine. Svrha ove mere bilo je smanjenje benefita koje bi pojedinci ostvarili ukoliko bi se privremeno penzionisali.
- Smanjenje koeficijenta prilikom obračunavanja iznosa prevremenih penzijskih nadoknada.
- Promovisanje prednosti zapošljavanja starije populacije (populacije starosne dobi 55-59 godina) od strane organizacija tržišta rada.

Implementacija Nacionalnog programa praćena je kroz evaluaciju odabranih makroekonomskih indikatora na tržištu rada (stopa nezaposlenosti, stopa prevremeno penzionisanih lica). Supervizija je sprovedena i u domenu sekundarnih ciljeva programa – poboljšanje radne sposobnosti i unapređenje profesionalnih veština starije populacije. Evaluacija rezultata ukazala je da postoji znaćajan napredak u pogledu informisanja javnosti i stvaranju svesti o problemima starijih radnika i starenju nacije uopšte. Napredak je ostvaren i u domenu primene koncepta doživotnog ućenja, dok je prosećan broj godina penzionisanih lica povećan. Ipak, šanse starijih pojedinaca prilikom pronalaženja novog zaposlenja i dalje su bile manje u poređenju sa pripadnicima mlađe populacije.

4 SPROVOĐENJE REFORMI U DOMENU POBOLJŠANJA USLOVA ŽIVOTA PRIPADNIKA STRIJE POPULACIJE REPUBLIKE SRBIJE

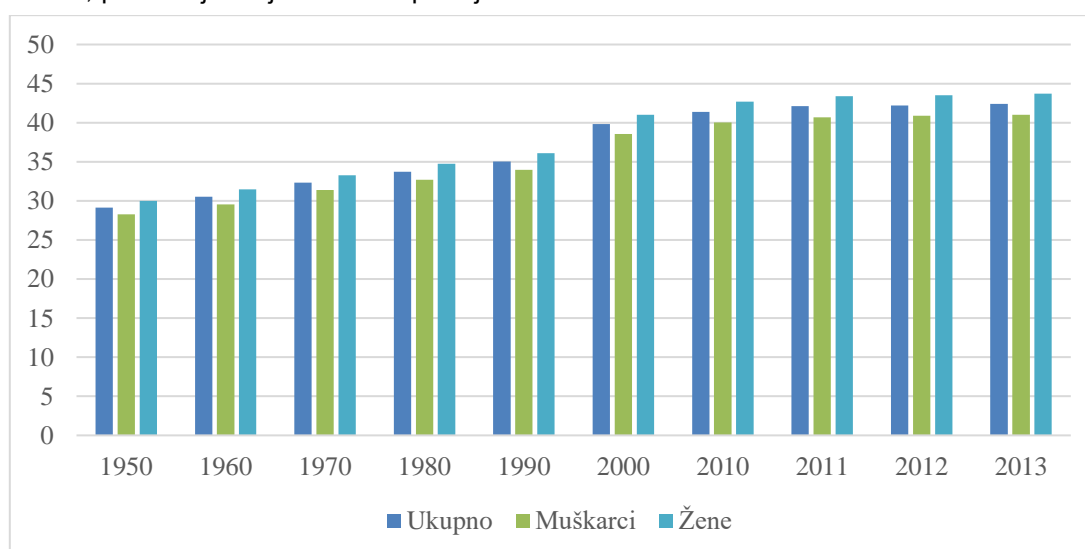
Srbija se već dugi niz godina suoćava sa izuzetno nepovoljnim demografskim pokazateljima, dok projekcije relevantnih statistićkih organa ukazuju na nepovoljna demografska kretanja i u budućem periodu. Uzimajući u obzir da sistem obaveznog penzijskog i invalidskog osiguranja u našoj zemlji funkcioniše po principu međugeneracijske solidarnosti, povećanje broja korisnika penzijskih

nadoknada, odnosno predviđeno smanjenje broja radno sposobnog stanovništva kombinovano sa nepovoljnim privrednim kretanjima, dovešće u narednom periodu u pitanje finansijsku održivost navedenog sistema. Stoga, autori ove studije smatraju da je neophodno u što kraćem roku sprovesti nepopularne, ali neophodne mere koje bi za cilj imale smanjenje finansijskog opterećenja domaćeg penzijskog sistema u narednom periodu.

U okviru taćke 4.1. pružen je pregled pokazatelja demografske strukture u našoj zemlji, a zatim su sagledane osnovne karakteristike korisnika penzijskih nadoknada. U taćki 4.2. razmatrani su mogući pravci reformi koje bi za cilj imale poboljšanje položenja starije populacije u Srbiji. Na kraju, autori su dali preporuke u smeru ekonomske i socijalne inkluzije pripadnika starije populacije u našoj zemlji.

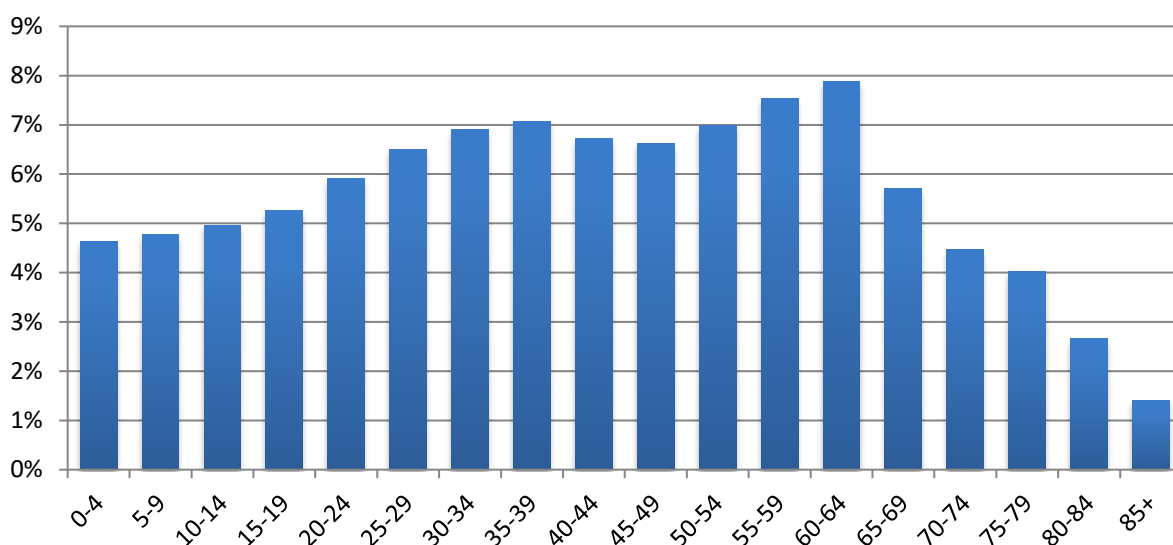
4.1 Pregled pokazatelja demografske strukture u Srbiji

Prosećna starost stanovnika u Srbiji u 2014. godini iznosila je 42,6 godina, što je neznatno više u poređenju sa prethodnom godinom (prosećna starost u 2013. godini iznosila je 42,2 godine). Prosećna starost žena tradicionalno je viša od prosećne starosti muškaraca i u 2014. godini iznosila je 43,9 godina. U okviru Grafikona 1. prikazano je kretanje prosećne starosti stanovnika u Srbiji u periodu 1950 – 2013. godina.

Grafikon_1. Prosećna starost stanovništva u Srbiji, 1950 – 2014. godine

Izvor: (Republićki zavod za statistiku, Demografska statistika u Republici Srbiji, 2013., 2014, str. 37),

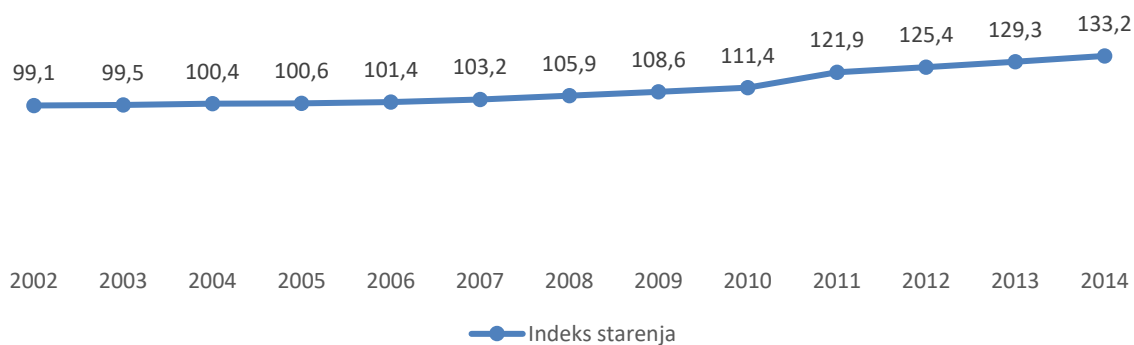

Grafikon_2. Distribucija stanovništva prema starosnim grupama, 2014. godina
 Izvor: (Republički zavod za statistiku, Demografska statistika u Republici Srbiji, 2014., 2015)

Starost stanovništva naše zemlje se u navedenom periodu povećavala po stopi od oko 1% na godišnjem nivou. Proces starenja stanovništva Srbije posledica je smanjenja udela mladog stanovništva (0 - 14 godina) u ukupnom stanovništvu, kao i rasta udela stanovnika starijih od 65 godina što ukazuje na nepovoljnu demografsku situaciju u našoj zemlji

Distribucija stanovništva prema starosnim grupama (Grafikon 2) potvrđuje prethodno izneto

stanovište da smo veoma stara nacija. Udeo stanovništva starijeg od 65 godina u ukupnom stanovništvu 2014. godini iznosio je 17,81%. Na to da će se situacija u narednom periodu u pogledu distribucije starosne strukture pogoršati ukazuje podatak da udeo osoba starosti 60 – 64 godine iznosi oko 8%, a onih uzrasta 10-14 godina oko 5%. Drugim rečima, broj pojedinaca za koje se očekuje da će se u narednom periodu penzionisati, prevazilazi broj onih koji će postati radno sposobni.

Grafikon_3. Kretanje indeksa starenja stanovništva, 2002 – 2014.
 Izvor: (Republički zavod za statistiku, Interaktivna baza podataka, 2015)

U okviru Grafikona 3. prikazano je kretanje odnosa populacije starije od 60 godina i populacije starosti 0-19 godina u periodu 2002 - 2014. godine. Zabrinjavajuća je činjenica da se ovaj odnos pogoršava i da ima tendenciju daljeg pogoršanja. U 2014. godini indeks starenja stanovništva iznosio je 133,2 što znači da broj

pripadnika populacije starije od 60 godina značajno prevazilazi broj pripadnika mlađe populacije.

Prema podacima publikovanim od strane Republičkog zavoda za statistiku, udeo radno sposobnog stanovništva iznosio je u 2010. godini

67,6% ukupnog stanovništva. U poređenju sa novim članicama Evropske Unije, taj procenat je manji iako je i dalje iznad proseka EU-15. U okviru Tabele 2. prikazane su projekcije odabranih

demografskih indikatora i kretanje stope demografske zavisnosti za 2010, odnosno 2050. godinu.

Tabela 2. Projekcije indikatora starosti stanovništva – scenario analiza, 2010 – 2050. godine

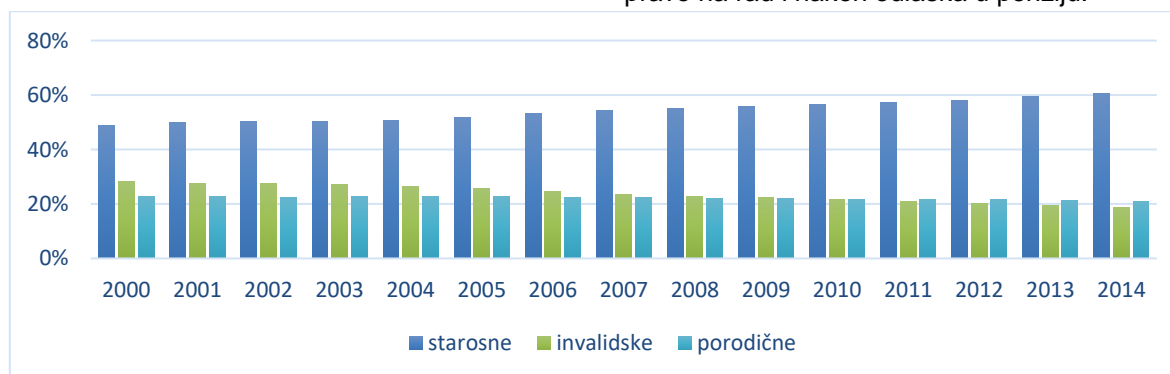
Republika Srbija	Varijanta srednjeg fertiliteta			Varijanta visokog fertiliteta			Varijanta niskog fertiliteta		
	2010	2050	promena	2010	2050	promena	2010	2050	promena
Ukupno stanovništvo (u hiljadama)	7428	6591	-837	7447	7168	-279	7394	5732	-1662
Mladi (15-24 godine.) (% uk. stanovništva)	12,1	11,2	-0,9	12,1	12,2	0,1	12,2	8,9	-3,3
Stariji (65 i više godina) (% uk. stanovništva)	16,9	23,2	6,3	16,8	21,3	4,5	16,9	26,7	9,8
Stanovništvo radnog uzrasta (15-64) (kao % ukupnog stanovništva)	67,6	61,1	-6,5	67,5	59,9	-7,6	67,9	62,4	-5,5
Stopa demografske zavisnosti starijeg stanovništva (65+/15-64)*100	24,9	37,9	13	24,9	35,6	10,7	24,9	42,7	17,8
Udeo starijih radnika u stanovništvu radnog uzrasta ((55-64)/(15-64))*100	20,9	21,6	0,7	20,9	20,3	-0,6	20,9	24,3	3,5
Veoma stari kao procenat starijih (80+/65+)*100	22,3	26,4	4,0	22,3	26,4	4,0	22,3	26,4	4,0

Izvor: (Republički zavod za statistiku, Projekcije radne snage Republike Srbije, 2010-2050, 2011)

Rezultati analize u okviru svakog od navedena tri scenarija ukazuju na značajan rast udela osoba starijih od 65 godina u 2050. godini. Pored toga, u okviru svakog scenarija primetan je i pad udela radno sposobnog stanovništva. Navedeno će za posledicu imati rast stope demografske zavisnosti starijeg stanovništva. Sva tri scenarija ukazuju da će se trend starenja stanovništva Srbije nastaviti

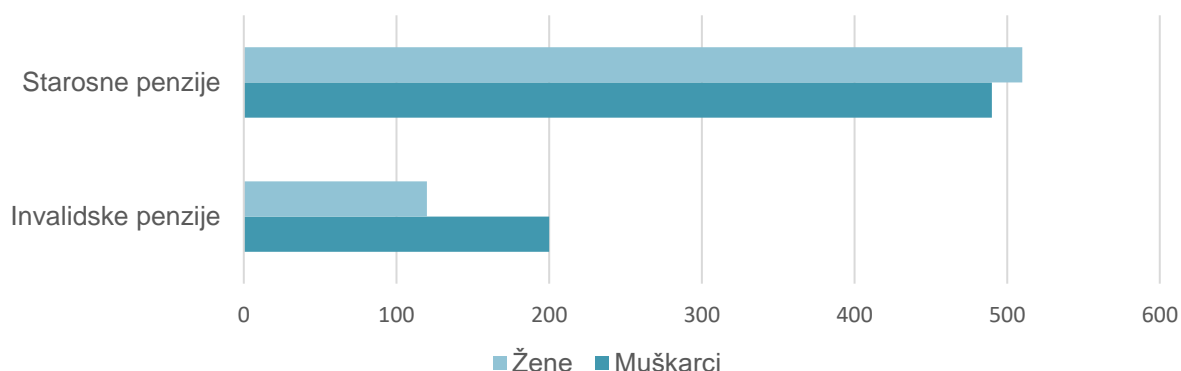
i u narednih četrdeset godina, što će dovesti u pitanje održivost postojećeg penzijskog sistema.

U nastavku je izvršena segmentacija korisnika penzijskih nadoknada prema odabranim kriterijumima. U fokusu analize nalaze se korisnici starosnih penzija koji za razliku od korisnika invalidskih i porodičnih penzija imaju zakonsko pravo na rad i nakon odlaska u penziju.

Grafikon 4. Pregled korisnika penzijskih nadoknada prema vrsti penzije koju primaju, 2000 – 2014.

Izvor: (Republički fond za PIO, 2014)

Grafikon_5. Distribucija korisnika invalidskih i starosnih penzija prema polu (u hiljadama), 2014. godina
Izvor: (Republički zavod za statistiku, Žene i muškarci u Republici Srbiji, 2014, str. 78)

U okviru Grafikona 4. može se napraviti distinkcija između broja korisnika starosnih, invalidskih i porodičnih penzija. Primećujemo da procenat korisnika starosne penzije daleko premašuje procenat korisnika invalidskih, odnosno starosnih penzija. Zanimljivo je da je u 2014. godini prosečna starost korisnika starosnih penzija iznosila je 63 godine za muškarce, odnosno 60 godina za žene, dok je prosečna starost korisnika invalidskih penzija bila niža i iznosila 56 godina za muškarce, odnosno 52 godine za žene.

U okviru Grafikona 5. prikazan je odnos broja korisnika starosnih i invalidskih penzija prema polu. Iz grafikona se uočava da je broj žena i muškaraca korisnika starosnih penzija u 2013. godini bio gotovo izjednačen, dok je broj

muškaraca koji primaju invalidske penzije u istoj godini bio značajno viši od broja žena korisnica istih.

4.2 Modeli reaktivacije pripadnika starije populacije

Potreba za reaktivacijom pripadnika starije populacije javlja se kako usled pritisaka na finansijsku održivost penzijskog sistema, tako i zbog prethodno opisanog procesa starenja nacije. Predviđa se da će u ne tako dalekoj budućnosti doći do intenzivnijeg povećanja broja korisnika penzijskih nadoknada, dok će se broj stanovnika radnog uzrasta smanjiti. Navedeno implicira da je potrebno preduzeti neophodne mere ekonomske reaktivacije starije populacije kako bi se istovremeno uticalo na smanjenje stope siromaštva starije populacije i smanjenje

finansijskog opterećenja državnog budžeta (vođenje tzv. velikodušne socijalne politike). Neki od primeri modela ekonomske reaktivacije su volonterski rad, kao i povremeni rad (engl. part-time job) organizovan u vidu obavljanja plaćenih aktivnosti pod okriljem različitih penzionerskih zadruga (Domazet & Filimonović, Working Potential of the Elders in Serbia and Proposal of Reactivation Models, 2012). U nastavku su opisana oba navedena modela.

4.2.1 Model volontiranja

Volontiranje predstavlja jedan od mogućih modela reaktivacije starijeg dela populacije koji je naročito značajan za prelazni period (period neposredno nakon penzionisanja). Može se okarakterisati kao svesno pružanje usluga za koje neće biti dobijena novčana nadoknada. Koristi koje bi proizašle iz volonterskog rada starije populacije su brojne. Prema istraživanju sprovedenom od strane pojedinih autora (Gill, 2005), benefiti volontiranja su sledeći:

- Pобољшanje zdravstvenog stanja pripadnika starije populacije (oslobađanje od depresije, duži životni vek, povećanje ukupnog nivoa blagostanja);
- Ostvarivanje značajnije uloge u društvu (aktivno učešće u ekonomskom životu zajednice, unapređenje sopstvenih veština kroz pomaganje drugima, povećanje stepena zadovoljstva novim načinom života).

Rezultati brojnih empirijskih istraživanja ukazuju da se volonteri osećaju manje dokonim, korisnijim za društvo, da preuzimaju odgovornost i da

volonterski rad vide kao priliku za sticanje novih znanja i veština, socijalnu interakciju i upoznavanje novih ljudi. Aktivnom participacijom starijeg dela populacije koristi se društveni resurs koji je veoma značajan za državu, naročito poslednjih godina kada je trend starenja nacija primetan u gotovo svim delovima sveta. Povećano učešće starijih u neplaćenom radu značajno doprinosi ublažavanju efekata demografske tranzicije, kroz proces ostvarenja indirektnih finansijskih koristi za društvo u celini. Pa tako, procenjeno je da ekonomska vrednost volontiranja u Škotskoj iznosi oko 2,6 milijardi evra, što predstavlja oko 2,3% bruto domaćeg proizvoda te zemlje.

Brojni su poslovi koje stariji volonteri mogu da obavljaju. To mogu biti poslovi pružanja pomoći prilikom obavljanja različitih administrativnih poslova, ali i koordinacija aktivnosti drugih volontera, članstvo u organizacionim odborima ili predlaganje novih vidova participacije starijih kolega.

Autori ove studije smatraju da su Srbiji neophodni volonterski programi za starije osobe, koji bi bili inicirani od strane države i koji bi doprineli stvaranju volonterskih centara i organizacija za aktivnu implementaciju volonterskih aktivnosti. Ključna korist od implementacije takvih programa predstavljalo bi kreiranje tzv. mudre državne strategije „izlaska sa tržišta rada“, ali i uključivanje pripadnika starije populacije u ekonomske, socijalne i kulturne tokove života naše zemlje. Pored toga, volontiranje nezaposlenih starijih osoba može povećati njihovu šansu za ponovno zapošljavanje.

U decembru 2011. godine održana nacionalna konferencija pod nazivom „Napravi promenu – volontiraj!“ koja je imala cilj da promoviše ideju volontiranja u našoj zemlji. Tom prilikom istaknut je značaj potrebe angažovanja svih državnih, regionalnih i lokalnih institucija, preduzeća i medija koji bi svojim delovanjem trebalo da promovišu, razvijaju i primenjuju politiku volontiranja svih starosnih struktura stanovništva. Volontiranje korisnika penzijskih nadoknada u kombinaciji sa povremenim plaćenim radom doveli bi do značajnijeg povećanja stepena iskorišćenosti potencijala starije populacije, kao i

unapređenja finansijske održivosti penzijskih fondova.

4.2.2 Model penzionerskih zadruga

Drugi mogući vid reaktivacije penzionera predstavlja tzv. penzionersko zadrugarstvo (Domazet & Filimonović, Working Potential of the Elders in Serbia and Proposal of Reactivation Models, 2012). Preduslov za primenu ovog modela predstavlja adekvatna zakonska regulativa, odnosno predviđanje osnivanja tzv. penzionerskih zadruga koje bi funkcionisale po principu omladinskih. Članovi penzionerskih zadruga bila bi lica starosti 55 – 66 godina koja ostvaruju pravo na dobijanje starosne penzije. Zadruga bi funkcionisala kao posrednik između potencijalnih poslodavaca i zainteresovanih penzionera koji su u mogućnosti da budu radno angažovani.

Korist države proizilazila bi iz mogućnosti povećanja prihodne strane budžeta naplatom poreza od zadruga, odnosno naplatom doprinosa za članove zadruga (što bi se odrazilo na smanjenje transfera iz budžeta Republičkom fondu za penzijsko i invalidsko osiguranje). Sa druge strane, penzioneri bi bili u mogućnosti da samostalno poboljšaju svoj materijalni položaj, ne čekajući intervenciju države u smeru povećanja penzija. Članovi zadruga mogli bi da obavljaju širok spektar poslova od onih koji zahtevaju značajnije fizičko angažovanje (razne zanatske i druge vrste usluga), do onih poslova koji podrazumevaju rukovanje mašinama, tehnološkim i drugim procesima, podučavanje i sl. Pored toga, od angažovanja članova penzionerskih zadruga korist bi imali i poslodavci usled niže cene rada, odnosno plaćanja nižih doprinosa u poređenju sa onim koji se plaćaju za stalno zaposlene. Takva pogodnost pruža značajan podsticaj za smanjivanje rada na crno.

Međutim, statistički pokazatelji ukazuju na veoma težak položaj sektora zadruga u Srbiji. U zadružnom sektoru se uočavaju izuzetno izražene negativne tendencije koje podrazumevaju smanjenje broja zadruga i lica koja su okviru njih zaposlena, ali i sve veću marginalizaciju pomenutog sektora u ekonomskom sistemu naše zemlje. Značaj zadružnog sektora, kao jednog od stubova

socijalne ekonomije u Srbiji, nije na zadovoljavajući način prepoznat, a sam sektor adekvatno zakonski regulisan (Analiza efekta zakona - Nacrt zakona o zadrugama: Republički Sekretarijat za Javne Politike, 2011). U našoj zemlji, stvarni ekonomski potencijal i kapacitet zadružnog sektora u borbi protiv smanjenja siromaštva i socijalnog uključivanja pojedinaca nije prepoznat i posledično adekvatno iskorišćen.

5 ZAKLJUČAK

Finansijska stabilnost penzijskog fonda, kao i mogućnost za održivi privredni razvoj u narednom periodu zavisiće u velikoj meri od sprovođenja neophodnih reformi u okviru penzijskog sistema. Problem starenja nacije, produbljen nedovoljnom ekonomskom aktivnošću stanovništva, dodatno ugrožava dugoročnu održivost javnih finansija naše zemlje. Autori ove studije smatraju da je neophodno da se u narednom periodu u Srbiji implementiraju programi koji će promovisati koncept aktivnog starenja, po ugledu na najbolju svetsku praksu. U tom smislu, predlažemo sledeće preporuke za reaktivaciju i smanjenje marginalizacije starije populacije :

- Direktno povezati starosnu granicu za odlazak u penziju sa očekivanim životnim vekom muškaraca, odnosno žena;
- Izmeniti odredbe zakona u smeru povećanja učestalosti pregleda za korisnike invalidskih

penzija (umesto obavljanja pregleda jednom u tri godine, smatramo da bi pregled trebalo vršiti svake godine). Kako su korisnici invalidskih penzija u proseku za oko 10 godina mlađi od korisnika starosnih penzija, potrebno je otkriti eventualne zloupotrebe prava i obustaviti isplate penzijskih nadoknada u tim slučajevima.

- Usvojiti Nacionalni program za pripadnike starije populacije (po uzoru na finski model), čiji bi glavni cilj trebalo da predstavlja reaktivacija starijih članova društva.
- Uspostaviti efektivne mehanizme procene razmera volontiranja u Srbiji, kako bi se stekla jasnija slika o ekonomskoj vrednosti navedenog programa radnog angažovanja.
- Finansijski i logistički podržati funkcionisanje volonterskih centara i drugih organizacija koje se bave implementacijom ovog procesa, na najvišem državnom nivou. Navedeno bi za cilj trebalo da ima obezbeđenje neophodnih resursa za promociju programa volontiranja (naročito članova starijeg dela populacije), kao i za mobilizaciju volontera.
- Novim Zakonom o zadrugama predvideti osnivanje tzv. penzionerskih zadruga koje bi funkcionisale po principu omladinski zadruga. Članovi ovih zadruga trebalo bi da budu lica starosti 55 – 66 godina.

CITIRANI RADovi

- Analiza efekta zakona - Nacrt zakona o zadrugama: Republički Sekretarijat za Javne Politike.* (2011). Retrieved from Web Site Republičkiog Sekretarijata za Javne Politike: http://www.rsjp.gov.rs/malodrvo/pdp/Analiza_efekata_Nacrta_zakona_o_zadrugama_2011.pdf
- Davidović, M. (2013). Aktivno starenje - Koncept, principi i prednosti. *Edukacija za aktivno starenje - Zbornik sažetaka i određenih radova u celini* (str. 17-18). Čuprija: Visoka medicinska škola strukovnih studija u Čupriji.
- Devedžić, M., & Stojiljković, J. (2012). Novo poimanje starosti - Prospektivna starost. *Stanovništvo*, 45-68.
- Domazet, I., & Filimonović, D. (2012). Working Potential of the Elders in Serbia and Proposal of Reactivation Models. *New Challenges in Changing labour Markets* (str. 133-152). Belgrade: Institute of Economic Sciences.
- Domazet, I., Milivojević, S., & Lazić, M. (2013). Reforma penzijskog sistema sa aspekta intenzivnog starenja stanovništva Srbije. *Poslovna ekonomija; vol 12, god 7, br. 1*, 141-156.
- European Commission. (2012). *Employment and Social Development in Europe 2011*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

- Gill, Z. (2005, November). *Older People and Volunteering*. Preuzeto sa Web Site Office for Volunteers: http://www.ofv.sa.gov.au/__data/assets/pdf_file/0003/8067/older-people-and-volunteering.pdf
- Marinković, I. (2013). Popis stanovništva 2011 - Osnovne strukture populacije Srbije. *Demografski pregled, br. 47/2013*, pp. 1-4. Retrieved from Web Site Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja .
- Milošević-Radulović, L. (2011). Stariji ljudi i problem starenja stanovništva u medijima u Srbiji - analiza sadržaja štampanih medija. *Temе, vol. 35, br. 4*, 1389-1406.
- Republički fond za PIO. (2014). *Godišnji statistički bilten*. Beograd: Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje .
- Republički zavod za statistiku. (2011). *Projekcije radne snage Republike Srbije, 2010-2050*. Beograd: Republički zavod za statistiku. Preuzeto sa Web Site Republičkog zavoda za statistiku: http://webrzs.stat.gov.rs/Website/repository/documents/00/00/37/45/projekcije_radne_snage.pdf
- Republički zavod za statistiku. (2014). *Demografska statistika u Republici Srbiji, 2013*. Beograd: Republički zavod za statistiku. Preuzeto sa Web Site Republičkog zavoda za statistiku: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/63/42/Dem.pdf>
- Republički zavod za statistiku. (2014). *Žene i muškarci u Republici Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Republički zavod za statistiku. (2015). *Demografska statistika u Republici Srbiji, 2014*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Republički zavod za statistiku. (2015). *Interaktivna baza podataka*. Retrieved from Web Site Republičkog zavoda za statistiku.
- The National Programme for Ageing Workers, Finland: Executive Summary*. (2000, October). Preuzeto sa Web Site Mutual Learning Employment: <http://pdf.mutual-learning-employment.net/pdf/exec-summm-Finland-Oct00-E.pdf>
- United Nations. (2015). *World Population Prospects - The 2015 Revision: Key Findings & Advanced Tables*. New York: United Nations.
- World Health Organization. (2002). *Active Ageing - A Policy Framework*. Madrid: World Health Organization.
- Zaidi, A. (2008, March). *Features and Challenges of Population Ageing: The European Perspective*. Preuzeto sa Web Site European Centre for Social Welfare for Policy and Research: http://www.euro.centre.org/data/1204800003_27721.pdf
- Zdravković, A., Domazet, I., & Nikitović, V. (2012). Uticaj demografskog starenja na održivost javnih finansija u Srbiji. *Stanovništvo, 50(1)*, 19-44.

Zahvalnica

Rad je deo istraživačkih projekata pod šiframa 179015 i 47009 finansiranih od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Datum prve prijave: 06.09.2016.
Datum prijema korigovanog članka: 17.10.2016.
Datum prihvatanja članka: 23.12.2016.

Kako citirati ovaj rad? / How to cite this article?

Style – **APA Sixth Edition:**

Domazet, I., Lazić, M., & Filimonović, D. (2017, January 15). Koncept aktivnog starenja i smanjenje marginalizacije starije populacije. (Z. Cekerevac, Ed.) *FBIM Transactions*, 5(1), 45-58. doi:10.12709/fbim.05.05.01.05

Style – **Chicago Sixteenth Edition:**

Domazet, Ivana, Milena Lazić, and Dragan Filimonović. "Koncept aktivnog starenja i smanjenje marginalizacije starije populacije." Edited by Zoran Cekerevac. *FBIM Transactions* (MESTE) 5, no. 1 (January 2017): 45-58. doi:10.12709/fbim.05.05.01.05.

Style – **GOST Name Sort:**

Domazet Ivana, Lazić Milena and Filimonović Dragan Koncept aktivnog starenja i smanjenje marginalizacije starije populacije [Journal] // FBIM Transactions / ed. Cekerevac Zoran. - Belgrade - Toronto : MESTE, January 15, 2017. - 1 : Vol. 5. - pp. 45-58.

Style – **Harvard Anglia:**

Domazet, I., Lazić, M. & Filimonović, D., 2017. Koncept aktivnog starenja i smanjenje marginalizacije starije populacije. *FBIM Transactions*, 15 January, 5(1), pp. 45-58.

Style – **ISO 690 Numerical Reference:**

Koncept aktivnog starenja i smanjenje marginalizacije starije populacije. Domazet, Ivana, Lazić, Milena and Filimonović, Dragan. [ed.] Zoran Cekerevac. 1, Belgrade - Toronto : MESTE, January 15, 2017, FBIM Transactions, Vol. 5, pp. 45-58.